
О.О. Пучков,
кандидат філософських наук,
начальник кафедри Військового інституту
телекомунікацій та інформатизації НТУУ “КПІ”

ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІР БЕЗПЕКИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Сучасне українське суспільство перебуває у стані радикальних соціальних змін. За таких обставин у суспільстві наявна соціальна нестабільність, що може ускладнюватися негативним впливом як внутрішніх, так і зовнішніх сил. У зв'язку з цим особливу важливість набула проблема національної безпеки.

На межі століть розвиток певних країн, як і світу в цілому, засвідчують, наскільки складним стає поняття безпеки. Сьогодні існують загрози безпеки, пов'язані з цільовою дією на економічний потенціал, соціальний розвиток, на інформаційний простір, екологію та інші сфери окремої країни або групи країн.

Питання національної безпеки і стабільності розвитку держави є важливим компонентом суверенного розвитку української держави.

Уже в перші роки суверенітету України вийшли друком праці таких дослідників, як О.Бодрук, В.Горбулін, О.Гончаренко, О.Данільян, Г.Костенко, В.Кохно, Е.Лісіцин, С.Пірожков, Г.Перепелиця, М.Требін та ін., в яких були закладені методологічні засадини формування національної безпеки України.

Важливе значення для осмислення соціальних процесів в Україні – країні, яка належить до суспільств перехідного типу – мають дослідження відомих українських учених В.Андрущенко, В.Крисаченка, В.Ляха, М.Михальченка, О.Шевченка та ін.

У даній статті розглядатиметься етнонаціональний чинник і його вплив на безпеку й соціальну стабільність сучасного українського перехідного суспільства.

Протягом тривалого часу безпека у нашій країні була дуже вузько направленою і сприймалася винятково як захист держави від зовнішньої загрози. Більше того, вона розглядалася переважно у політичному або воєнному аспектах. Питання безпеки належало до компетенції силових державних інститутів.

На сучасному етапі відбувається переосмислення поняття “національна безпека” з урахуванням світового досвіду, складних процесів, які відбуваються в українському суспільстві, а також тенденцій розвитку світової спільноти. Звісно, загрожувати суспільній стабільності можуть не лише зовнішні фактори, а й деструктивні явища внутрішнього характеру, які виявляються внаслідок демократичних реформ.

Утворення поняття “національна безпека” має давню історію. Деякі дослідники відносять його до періоду становлення націй чи створення держав. Інші підкреслюють його сучасне тлумачення, згідно з яким акцентується увага на комплексному характері безпеки, якісній зміні її тлумачення.

Безпеку не слід розглядати як самоціль, хоча її значення важко переоцінити. Вона забезпечує нормальне функціонування і розвиток об'єкта захисту, зокрема й на далеку перспективу. Функціонування й розвиток об'єкта захисту може бути нормальним лише в умовах безпеки. Щоб забезпечити безпеку об'єкту, насамперед потрібно визначити його життєво важливі інтереси, виявити загрози їх реалізації і, нарешті, розробити заходи з їх усунення, створивши тим самим умови забезпечення потреб об'єкту.

Завдання забезпечення безпеки є, безперечно, досить складним, оскільки має своєю передумовою здійснення глибокого аналізу безлічі факторів, а також виявлення міри взаємозв'язку різних процесів і явищ у соціальній сфері. Для цього потрібне вивчення комплексу суперечностей як у середині об'єкту, так і в його взаємодії з навколишнім середовищем, а у разі потреби – пошук і виявлення тих із них, котрі з часом можуть

досягнути критичної фази, яка приховує небезпеку порушення прогресивного розвитку об'єкту.

Потреба розроблення системи національної безпеки України, яка відповідатиме змінам як у внутрішній політиці держави, так і в її міжнародних контактах, у взаємовідносинах з іншими країнами, спричинює актуалізацію вивчення прогресивного зарубіжного досвіду, а також осмислення нових різновидів небезпек, котрі виникають у рухомих внутрішніх суспільних процесах. Тому при побудові типології різновидів небезпеки виникає потреба у використанні різних підходів до їх класифікації.

Важливе місце в дослідженні безпеки посідає етнонаціональний чинник. На думку фахівців, серед усіх існуючих у світі держав лише 10% є моноетнічними, а якщо врахувати міграційні потоки, що посилюються, то навіть ці моноетнічні держави можуть називатись такими лише умовно. В абсолютній більшості держав світу мешкають від кількох десятків до сотні, а то й більше представників різних етносів, які посідають різні місця в соціальній структурі суспільства. Від їхньої реакції на ті чи інші політичні ситуації залежить часом доля держави. Аналіз збройних конфліктів останніх двох десятиліть виявив тенденцію, що насторожує, а саме: підвищення задіяння у цих конфліктах етнічного і релігійного чинників.

Дослідження етнонаціональних процесів в Україні, зокрема й у сфері національної безпеки, які знайшли своє відображення у працях В.Ананьїна, І.Кресіної, І.Кураса, В.Котигоренка, С.Макеєва, Б.Парахонського, Б.Попова, Ю.Римаренко, Л.Шкляра та інших українських учених, ще не вичерпали наукової значущості даної проблеми.

Більше того, досить значна група українських учених (О.Картунов, О.Мироненко, Ю.Римаренко, Ю.Шемшученко та ін.) вважають вельми продуктивною ідею розробки "Концепції етнонаціонального чиннику в Україні", яка стала б фундаментом концепції етнонаціональної політики у нашій державі.

Як і раніше, актуальною лишається проблема місця і ролі етнонаціонального чинника в сучасних процесах, які відбуваються у світі. Важко не погодитися з думкою авторів праці "Етнонаціональні трансформації в Україні", які вважають, що "... особливого значення за останніх часів набуває вивчення етнонаціонального чинника, оскільки традиційна суспільствознавча методологія дослідження, роблячи наголос на процеси соціального виробництва, зазвичай підпорядковувала етнічний чинник соціальному" [2, 65].

На нашу думку, особливий науковий інтерес являє собою сутність етнонаціонального фактору і механізм його вияву в системі безпеки сучасного суспільства. Не зважаючи на досить часте вживання поняття "етнонаціональний (національний, етнічний) чинник" під час розгляду етнічних процесів у суспільстві, його сутність тлумачиться по-різному. Це можна пояснити не лише особистою позицією того чи іншого дослідника, а й тим, під яким кутом воно розглядається і яке місце відводять йому вчені у системі соціальних координат.

Якщо виходити з того, що етнонаціональний чинник є рушійною силою будь-якого процесу, то можна визначити його як реально існуючий потенціал етнічної спільноти, здатної впливати на соціальні процеси у суспільстві. Цілком виправданим, на наш погляд, є розгляд етнонаціонального фактору як прагнення етносів реалізувати свої інтереси у певному суспільстві, адже в основу вияву етнонаціонального чиннику покладено інтерес етносу, суттю якого є не що інше, як спосіб його соціального ствердження. У різних сферах ці інтереси можуть виявлятися з більшою чи меншою силою. Як справедливо, на нашу думку, відзначає В.Ананьїн, "етнонаціональний чинник може виступати як функціональним, так і дисфункційним елементом суспільства, тобто сприяти його руйнуванню" [2, 79].

У світовій практиці можна знайти чимало прикладів, коли нерозв'язане національне питання перетворюється на гостру державну проблему. До таких явищ останнього століття можна зарахувати проблему курдів у Туреччині, басків в Іспанії та ін. Більше

того, обмеження прав національних меншин унаслідок прорахунків у національній політиці спричинювало загострення відносин між державами (Вірменія – Азербайджан, Угорщина – Румунія, Німеччина – Франція, Туреччина – Греція тощо). Особливо багатою на етнічні конфлікти є Африка, чому сприяє чимало факторів: етнічна строкатість, наслідки колоніальної залежності, бідність населення тощо.

У різних країнах світу етнічний чинник виявляє себе по-різному, що залежить не лише від зовнішніх умов, а й від його сутнісних характеристик. Українські дослідники, зазвичай, зараховують до них такі: етнічну структуру населення; чисельність етносів, що мешкають у країні; рівень етнічної свідомості; місце етносів у соціально-політичному житті країни; наявність місць компактного проживання тощо [1, 157]. Аналіз якісних характеристик етнопонаціонального чинника у різних країнах дає можливість відзначити розмаїття їх відмінностей один від іншого.

Навіть поверхневий аналіз етнопонаціонального чинника в Україні засвідчує його важливу роль у процесі консолідації суспільства, розбудові й розвитку державності. Відповідно до всеукраїнського перепису населення 2001 р., на території України мешкають представники більше 130 національностей і народностей. Розселення етносів у нашій країні має чітку регіональну визначеність (росіяни – Донбас, Луганськ, Харківська обл., татари й росіяни – Крим тощо). Чимало держав, які межують з Україною (Росія, Білорусія, Польща), є етнічними батьківщинами для певних народів, які проживають на українській території.

Про значущість етнопонаціональної проблеми для України свідчить створення в 1994 р. міністерства України із справ національностей, міграцій і культур (з 1996 року – Державний комітет із справ національностей і міграції, а з 2000 року – Державний департамент).

На думку В.Горбатенка, Ю.Римаренка, В.Котигоренка, О.Нельгі та деяких інших дослідників існують ще чимало проблем у сфері врегулювання міжнаціональних відносин на теоретичному, законодавчому і практичному рівнях, які потребують якнайшвидшого врегулювання. До них належать: правові аспекти громадянства, міграції, мовно-освітні питання, розроблення змісту категорій “корінні народи”, “національні меншини”, “державна мова”, “українська нація”, “етнопонаціональний фактор” тощо.

На нашу думку, названі проблеми є такими значущими з двох причин: по-перше, через незавершеність процесів формування українських політичних націй, а по-друге – у зв'язку з порушенням стабільності у світі (частішає використання сили у розв'язанні спірних питань). Щодо процесу формування й розвитку українських політичних націй, то в Україні він має тенденцію вирішуватися позитивно, хоча ціннісні орієнтації в українському суспільстві ще досі суперечливі.

Водночас, розроблення відносно стабільної, несуперечливої і самовизначеної системи національних інтересів, пріоритетів і цілей є визначальним завданням політичної еліти в процесі державотворення. За наявних умов, коли національна ідея лише формується, а національна ментальність, як ми вже зазначали, лишається розколотою, саме самоузгоджений комплекс національних інтересів, пріоритетів і цілей здатний сприяти консолідації суспільства довкола загальнонародських екзистенційних цінностей, таких як “виживання”, “добробут”, “розвиток”, “рівноправність”, “свобода”, “справедливість” тощо.

Національна ідея, яка об'єднує навколо себе всі етноси країни, не виникає миттєво. Це є форма осягнення свого психологічно-культурного змісту, тобто властивих темпераменту здібностей, нахилів, звичаїв, ставлення до землі, на якій мешкає певний народ, до інших народів і націй, а також до глибинних цінностей існування і цілей власної життєдіяльності. Її створюють протягом тривалого часу національна філософія, релігія і культура. Звертаючись до механізму формування української національної ідеї, відзначимо провідну роль у розв'язанні цього питання української культуротворчої еліти. На наш погляд, важливого значення набуває також проблема розроблення комплексної

програми розвитку міжнаціональних відносин, що відзначають у своїх працях Ю.Римаренко, С.Макеєв, Л.Шкляр та інші українські дослідники.

Успішне формування українських політичних націй, позитивний вплив етнонаціонального чинника на процес розбудови ефективної системи національної безпеки – це коло найважливіших проблем, міцно пов'язаних між собою, від вирішення яких багато в чому залежить майбутнє України.

Проте в Україні існує потенціал для успішного вирішення такої важливої проблеми, як забезпечення власної безпеки – це консолідація народів, які проживають у країні.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ананьїн В.О., Міночкін А.І., Пучков О.О.* Національна безпека українського суспільства в системі координат сучасного світу – К., 2007.
2. *Етносоціальні трансформації в Україні.* – К., 2003.